

Ewa Józwiak

Biuletyn ekumeniczny (1)

Collectanea Theologica 68/2, 163-179

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BIULETYN EKUMENICZNY (1)

Zawartość: I. Z historii Katedry Teologii Ekumenicznej ATK. II. Tematy wykładów prowadzonych w ramach Katedry Teologii Ekumenicznej w latach 1982-1998. III. Prace magisterskie i doktorskie na temat ekumenizmu napisane w ATK.

I. Z historii Katedry Teologii Ekumenicznej ATK

W 1997 r. minęło 15 lat od chwili powstania Katedry Teologii Ekumenicznej ATK. Zanim jednak powstała Katedra Teologii Ekumenicznej, problematyka ekumeniczna na ATK pojawiła się już w 1956 r. – a więc jeszcze przed II Soborem Watykańskim – w ramach katedry apologetyki. Katedra ta od początku swego istnienia, a więc od wspomnianego 1956 r. zajmowała się ekumenizmem w aspekcie dialogu z eklezjologią prawosławną i ewangelicką (warto wspomnieć, że wówczas jeszcze inaczej rozumiano ekumenizm niż obecnie). Chodziło wówczas o stworzenie krytycznych podstaw do opracowania apologetyki ekumenicznej, jako oryginalnego wkładu badawczego uczelni do tematyki ekumenicznej. Rezultatem tego były m.in. prace wykładowców o wybitnym teologu ewangelickim Rudolfie Bultmannie.

Po reorganizacji Wydziału Teologicznego w 1964 r. – a więc jeszcze w trakcie II Soboru Watykańskiego – wykłady z zakresu teologii ekumenicznej były prowadzone przez ks. doc. Józefa Myskowskiego. Ich słuchaczami byli studenci apologetyki. W 1966 roku ks. Kazimierz Hoffman przejął wykłady i prowadził je dla studentów teologii dogmatycznej.

Problematyka ekumeniczna podejmowana była także okazjonalnie również na wykładach z innych przedmiotów teologicznych. I tak np. na zajęciach z historii dogmatów, prowadzonych przez ks. prof. Henryka Bogackiego SJ, wykładany był temat: współczesny kształt protestantyzmu.

W roku akademickim 1971/72 na kierunku teologii dogmatycznej ks. Alfons Skowronek rozpoczął wykłady z teologii ewangelickiej w wymiarze dwóch godzin tygodniowo. Przedmiotem zajęć prowadzonych przez ks. Skowronka w okresie najbliższych trzech lat był „Dekret o ekumenizmie” II Soboru Watykańskiego, małżeństwa mieszane wyznaniowo w dialogu ekumenicznym i ewangelicka teologia sakramentów. Także od 1972 r. zagadnienia ekumeniczne były wykładane na katedrze apologetyki.

Nowe prace dialogowe, liczne sympozja i spotkania ekumeniczne w Polsce, a w szczególności w Warszawie, prosiły się o utworzenie na ATK oddzielnej Katedry Teologii Ekumenicznej. W 1982 r. utworzono ją przy kierunku dogmatycznym, a jej

prowadzenie powierzono ks. Alfonsowi Skowronkowi. Wykładał m.in. następujące tematy: historia ruchu ekumenicznego, Jan K a l w i n w oczach teologów katolickich, Maryja w dialogu ekumenicznym, papieżstwo jako problem ekumeniczny, organizacja i struktura Kościoła anglikańskiego, Marcin L u t e r w refleksji ekumenicznej. W zajęciach tych uczestniczyli nie tylko słuchacze nowo powstałej specjalizacji ekumenicznej, ale studenci apologetyki, biblistyki, liturgiki i teologii dogmatycznej.

Bezprecedensowym wydarzeniem w dziejach polskich uczelni katolickich było zaangażowanie w letnim semestrze 1983/84 luterńskiego teologa i ekumenisty dr Karola K a r s k i e g o, który wykładał historię ruchu ekumenicznego przez pryzmat działalności najwybitniejszych pionierów tego ruchu, wywodzących się z różnych Kościołów. Przedstawił on działalność takich wybitnych ekumenistów jak protestanci: John M o t t, abp Natan S o e d e r b l o m, Susanne de D i e t r i c h, ks. Martin N i e m o e l l e r, prawosławni – abp G e r m a n o s i patriarcha Konstantynopola A t e n a g o r a s I oraz katolicy – ks. Paul C o u t u r i e r i kard. Augustyn B e a.

W 1986 r. wprowadzono osobny kierunek ekumeniczny oraz podjęto systematyczne wykłady o tematyce ekumenicznej, co znacznie zdynamizowało działalność ekumeniczną ATK. Wykłady stawały się bardziej specjalistyczne i wzbogacone o nowe zagadnienia i problemy. Kontynuowano współpracę z prof. K. Karskim, który w latach 1986-1998 prowadził zajęcia m. in. nt.: Kościoły Reformacji i poreformacyjne, historia i doktryna protestantyzmu, z problematyki ruchu ekumenicznego, dialogi teologiczne Kościoła rzymskokatolickiego, wyznania chrześcijańskie w Polsce, dialogi dwustronne. Zleczone zajęcia prowadził też nestor polskiej ekumenii, bp Władysław M i z i o ł e k.

Studentom specjalizacji ekumenicznej umożliwiono także uczestniczenie w wykładach z teologii protestanckiej, starokatolickiej czy prawosławnej (do wyboru) na Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie.

W 1994 r. kolejnym przełomowym wydarzeniem było zatrudnienie duchownego prawosławnego ks. Henryka P a p r o c k i e g o z wykładami na temat eklezjologii i liturgii Wschodu. Współpraca ta jest kontynuowana. W latach 1994-1998 prowadził on zajęcia nt.: Eucharystia w rozumieniu Kościołów Wschodnich, teologia anafor wschodnich, eklezjologia Kościołów Wschodu.

W roku akademickim 1994-1995 zajęcia prowadzili też: duchowny metodystyczny, ks. rektor Adam Kleszczyński (na temat anglikanizmu i metodyzmu) oraz duchowny adwentystyczny ks. prof. Zachariasz Ł y k o (teologia adwentystyczna).

W roku akademickim 1993/94 ks. Alfons Skowronek przeszedł na emeryturę, a pieczę nad katedrą przejął ks. Michał Czajkowski. Poszerzył on ekumenizm na ATK o dialog z judaizmem. Odkrywanie bowiem wspólnych korzeni może być pomocą w poznawaniu istoty chrześcijaństwa. Również dialog między chrześcijanami

nadaje właściwy ton do rozmów z wyznawcami judaizmu. W zimowym semestrze roku 1996/97 po raz pierwszy zostali zatrudnieni wykładowcy z Uniwersytetu Warszawskiego: Barbara Engelking-Boni i Jacek Leociak. Przedstawiając doświadczenia warszawskiego getta uwarżliwili studentów na historyczne fakty cierpienia narodu żydowskiego. W roku akademickim 1997/98 prowadzą oni zajęcia nt.: holokaust a współczesność. Problematykę tę uzupełniają zajęcia ks. prof. M. Czajkowskiego prowadzone w latach 1996-1998, na tematy: teologia relacji chrześcijańsko-żydowskich, Nowy Testament a judaizm oraz wykład ks. Grzegorza Ignatowskiego o na temat historii dialogu chrześcijańsko-żydowskiego. Obecnie kadre wykładową specjalizacji tworzą obok wymienionych już osób: s. dr Eleonora Adamska (od 1989/90), ks. dr Władysław Hanc (od 1993/94), lic. Ewa Józwiak (od 1994/95), s. dr Czesława Wójcik (od 1989/90). W bieżącym roku akademickim studenci uczestniczą też w zajęciach ks. dr Tadeusza Pikuśa prowadzonych na apologetyce: Teologia o. Aleksandra Mięnia.

Specjalizacja ukazywała swoją otwartość przez przyjmowanie do swojego grona studentów innych wyznań. Między innymi pracę doktorską przedstawił Bernard Koziróg, członek Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego; kurs licencjacki ukończył ks. Tomasz Rybka z Kościoła polskokatolickiego.

Katedra ma za sobą bagaż wielu naukowych sympozjów, m.in.: „Marcin Luter w refleksji ekumenicznej” (9-10 XI 1982), „Głoszenie Słowa Bożego” (15-16 XI 1982), „Ekumenia jako diakonia” (17-18 I 1984), „Jedność Kościołów – jedność Europy” (17 IV 1991 z ChAT i KUL), „Ekumenia dzisiaj – nasze trudności” (14 V 1992 z ChAT i KUL), „Kościoły chrześcijańskie a służba społeczeństwu” (24 V 1993 z ChAT i KUL), „W służbie jedności” (18 III 1994), „Dzień Pański w Kościołach” (IV 1997 z ChAT).

Utrzymywano też liczne kontakty z ośrodkami ekumenicznymi na Zachodzie. Zapraszano również na wykłady wybitnych ekumenistów, jak: Joseph Russell Chandlera z Indii – założyciel i pierwszy przewodniczący Ekumenicznego Stowarzyszenia Teologów Trzeciego Świata, o. Christopher Lowe z Wielkiej Brytanii – członek Zgromadzenia Zmartwychwstania, zakonu anglikańskiego reguły św. Benedykta, wieloletni przewodniczący Międzynarodowego Bractwa Ekumenicznego, o. Pierre Michalon – przewodniczący Międzywyznaniowego Ośrodka „Unite Chretienne” w Lyonie i wieloletniego członka watykańskiego Sekretariatu ds. Jedności Chrześcijan, o. Marcel Dubois – dominikanin, założyciel centrum św. Izajasza w Jerozolimie, które zajmuje się dialogiem chrześcijańsko-żydowskim, prof. H. Frankemohle z Paderborn zajmujący się dialogiem katolicko-judaistycznym, o. David Williams – duszpasterz Kościoła anglikańskiego w Polsce i jeszcze inni, których tu nie sposób wymienić.

W ramach kontaktów z ośrodkami naukowymi na Zachodzie watro wspomnieć o akcji zainicjowanej przez państwa van Lethów z Niemiec, której patronowało „Copernicus Verein”. Dzięki temu ponad stu studentów uczelni otrzymało zaproszenie do

udziału w seminarium teologicznym, a następnie gościło u rodzin ewangelickich. Również troje absolwentów uczelni (Ewa J ó z w i a k, Krzysztof W a s i l e w s k i i Danuta W i l i Ń s k a) otrzymało roczne stypendium naukowe w Instytucie Ekumenicznym Johanna-Adama Moehlera w Paderborn (Niemcy).

Cenną inicjatywą było wydawanie serii pod nazwą „Studia Ekumeniczne”, której pierwszy tom ukazał się w 1982 r. Celem tej serii, którą redagował ks. prof. J. Myśków, było publikowanie streszczeń prac doktorskich i magisterskich z zakresu teologii ekumenicznej powstałych w ATK, a także w innych ośrodkach teologicznych. Niestety seria ta obecnie nie ukazuje się ze względu na brak środków finansowych. W 1984 roku ukazała się książka pod redakcją ks. prof. A. Skowronka *Martin Luther in oekumenischen Reflexion*, zawierająca materiały z międzynarodowego sympozjum z okazji 500. rocznicy urodzin Reformatora, które miało miejsce w Warszawie 9-10 listopada 1982 roku. W 1994 r. Katedra Teologii Ekumenicznej opublikowała książkę pod redakcją ks. prof. M. Czajkowskiego *W służbie jedności*. Zamieszczono w niej materiały z sympozjum ekumenicznego, które odbyło się w ATK 18 marca tegoż roku.

W ramach seminarium dla studentów odbywały się m.in. spotkania ze studentami innych wyznań ze Stanów Zjednoczonych, Niemiec i Rosji, a także z polskimi działaczami ekumenicznymi. Specjalizacja związała się z Ośrodkiem Ekumenicznym Sióstr Franciszkanek Służebnic Krzyża „Joannicum”, gdzie odbywają się niektóre zajęcia. Podjęto współpracę z Klerycką Radą ds. Ekumenizmu Księży Salwatorianów. Nawiązały się przyjaźnie między studentami ATK i ChAT. Studenci organizowali rekolekcje ekumeniczne w Ustroniu-Polanie i Reszlu dla młodzieży i katechetów oraz czynnie biorą udział w obchodach Tygodnia Modlitw o Jedność Chrześcijan. Uczestniczą też w rekolekcjach, sesjach i sympozjach ekumenicznych w Laskach i zjazdach ekumenicznych w Kodniu nad Bugiem.

Ewa Józwiak, Warszawa

II. Tematy wykładów prowadzonych w ramach Katedry Teologii Ekumenicznej w latach 1982 -1998

1982/83

- Wykłady odbywały się w ramach kierunku teologii dogmatycznej.
ks. prof. A. Skowronek	Papiestwo w perspektywie ekumenicznej Seminarium
ks. dr Cz. Jakubiec	Istotne elementy Starego Przymierza

1983/84

ks. prof. A. Skowronek	Marcin Luter w refleksji ekumenicznej Seminarium

BIULETYN EKUMENICZNY

1984/85

ks. prof. A. Skowronek Papięstwo jako problem ekumeniczny
Seminarium

1985/86

ks. prof. A. Skowronek Wybrane zagadnienia z teologii Marcina Lutra
Seminarium

1986/87

ks. prof. A. Skowronek Wprowadzenie do teologii Marcina Lutra
Seminarium

ks. doc. H. Bogacki Historia eklezjologii

1987/88

ks. prof. A. Skowronek Wybrane problemy katolickiej kalwinologii i luterologii
Dialog ekumeniczny: Dokument z Limy
Dyrektorium ekumeniczne
Seminarium

ks. doc. J. Myśków Elementy prawosławnej wersji apologii religii chrześcijańskiej

ks. prof. J. Pryszmont Prawosławna teologia moralna
i duchowość

dr K. Karski Kościoły Reformacji i poreformacyjne

ks. dr A. Kurek Misjologia protestancka i prawosławna

ks. doc. T. Dajczner Mitoznawstwo. Taoizm, Konfucjanizm
Wybrany wykład lub seminarium na ChAT

1988/89

bp dr W. Miziołek Problemy polskiego ekumenizmu

ks. dr W. Chrostowski Hermeneutyka biblijna

ks. prof. A. Skowronek Seminarium

Dialogi teologiczne i ekumeniczne

Wybrane problemy teologii Reformacji

Konwersatorium ekumeniczne

ks. dr A. Kurek Misjologia pozakatolicka

ks. prof. J. Pryszmont Chrześcijańska przemiana moralna
Seminarium

dr K. Karski Kościoły Reformacji i poreformacyjne

ks. doc. T. Dajczner Hinduizm i buddyzm
Seminarium

BIULETYN EKUMENICZNY

1989/90

ks. dr T.Cz. Wójcik
bp. dr W. Miziołek
ks. dr W. Chrostowski
ks. dr A. Kurek
ks. doc. W. Kowalak
ks. prof. A. Skowronek

ks. dr F. Kapuścik
dr K. Karski

Maryja w teologii prawosławnej
Małżeństwo w dialogu ekumenicznym
Hermeneutyka biblijna
Ekumenizm misyjny
Nowe religie
Wprowadzenie do teologii Lutra
Seminarium
Konwersatorium ekumeniczne
Islam
Ruch ekumeniczny

1990/91

bp. dr W. Miziołek
ks. dr T. Cz. Wójcik
ks. dr hab. A. Kurek
ks. prof. A. Skowronek

ks. doc. W. Kowalak
dr K. Karski

Problemy polskiego ekumenizmu
Teologia ikony
Afrykańskie religie plemienne
Eucharystia
Seminarium
Sakramenty w teol. kat. i ewang.
Nowe religie
Ruch ekumeniczny

1991/92

ks. dr hab. A. Kurek
ks. dr K. Adamczak
ks. dr T. Cz. Wójcik
dr K. Karski
ks. dr hab. J. Górski
ks. dr W. Chrostowski
ks. prof. T. Gogolewski
ks. prof. A. Skowronek

ks. doc. T. Dajczek

Misjologia pozakatolicka
Teologiczne podstawy zaangażowania ekumenicznego
Kategoria theosis w prawosławiu
Z problematyki ruchu ekumenicznego
Realizacja dzieła misyjnego
Egzegeza Ks. Jozuego
Misterium Kościoła
Seminarium
Ekumenizm na Vaticanum II
Wybrane zagadnienia eklezjologii Vaticanum II
Hinduizm i buddyzm

1992/93

ks. prof. A. Zuberbier
ks. dr hab. A. Kurek
ChAT

Teologia a kultura
Ekumenizm misyjny
Liturgika porównawcza

BIULETYN EKUMENICZNY

ks. dr E. Adamczak
ks. dr T. Cz. Wójcik
ks. prof. A. Skowronek

Trwałe wartości „Dekretu o ekumenizmie”
Maryja w teologii prawosławnej
Eklezjologia Vaticanum II
Wykład monograficzny
Seminarium

1993/94

ks. dr W. Hanc
ks. prof. J. Krasieński
ks. dr R. Markowski
ks. dr P. Bortkiewicz
ks. prof. L. Balter
ks. dr A. Perzyński
ks. prof. M. Czajkowski

Teologiczne podstawy ekumenizmu
Homo religiosus
Islam
Teologia znaków czasu
Problemy współczesnej mariologii
Idea Kościoła – communio
Seminarium
Biblijne podstawy ekumenizmu

dr hab. K. Karski
ks. dr T. Cz. Wójcik
ks. dr E. Adamczak

Problemy ekumeniczne
Teologia ikony
Trwałe wartości „Dekretu o ekumenizmie”

1994/95

ks. dr T. Cz. Wójcik
ks. dr E. Adamczak

Theosis jako podstawowa kategoria teologii prawosławnej
Wieczera Pańska w Dokumencie z Limy
Pionierzy ruchu ekumenicznego

ks. dr H. Paprocki
W. Słomski

Eklezjologia Kościołów Wschodu
Wybrane zagadnienia z tradycji luteranizmu
Ekumenizm dziś — trudności i zadania

ks. prof. M. Czajkowski

Teologia relacji chrześcijańsko- żydowskich
Seminarium

lic. E. Józwiak

Teologia Ksiąg Symbolicznych Kościołów Reformacji
(ćw.)

lic. P. Bieliński
prof. K. Karski

Nowe Dyrektorium ekumeniczne (ćw.)
Dialogi teologiczne Kościoła rzym. kat.
Wyznania chrześcijańskie

1995/96

ks. dr T. Cz. Wójcik
ks. dr E. Adamczak
ks. dr W. Hanc

Maryja w teologii prawosławnej
Papiestwo jako problem ekumeniczny
Zarys teologii Karola Bartha
Sakramenty inicjacji w dialogu ekumenicznym

BIULETYN EKUMENICZNY

lic. E. Józwiak	Konwersatorium ekumeniczne Dyrektorium ekumeniczne (ćw.) Teksty Kościołów Reformacji (ćw.)
ks. dr H. Paprocki	Teologia liturgii Wschodu Monastycyzm Wschodu
ks. prof. M. Czajkowski	Nowy Testament a judaizm Seminarium

1996/97

dr E. Sakowicz	Dialog międzyreligijny
ks. dr hab. W. Chrostowski	Religia Izraela
ks. dr T. Cz. Wójcik	Teologia ikony
ks. dr E. Adamczak	Eklezjologia Jana Kalwina Trwałe wartości „Dekretu o ekumenizmie”
ks. dr W. Hanc	Sakramenty inicjacji w dialogu ekumenicznym
ks. dr H. Paprocki	Teologia anafor wschodnich Eklezjologia Kościołów Wschodu
lic. E. Józwiak	Encyklika „Ut unum sint” (ćw.) Teksty Kościołów Reformacji (ćw.)
dr B. Boni, dr J. Leociak	Doświadczenie Szoah
prof. K. Karski	Kościoły poreformacyjne
ks. prof. M. Czajkowski	Teologia relacji chrześcijańsko-żydowskich Seminarium
ks. prof. A. Kurek	Ekumenizm misyjny

1997/98

ks. dr Cz. Wójcik	Ikona w kontekście theosis
ks. dr W. Hanc	Ekumeniczne aspekty eklezjologii
ks. dr E. Adamczak	Teologiczno-praktyczne wątki „Dekretu o ekumenizmie”
dr B. Boni, dr J. Leociak	Holokaust a współczesność
prof. K. Karski	Dialogi dwustronne
ks. dr G. Ignatowski	Historia dialogu chrześcijańsko-żydowskiego
ks. dr Henryk Paprocki	Eucharystia w rozumieniu Kościołów wschodnich
lic. E. Józwiak	Dokumenty Stolicy Apostolskiej (ćw.) Pisma Kościołów Reformacji (ćw.)
ks. prof. M. Czajkowski	Teologia ekumeniczna Seminarium
ks. dr T. Pikus	Teologia o. A. Mienia

III. Prace magisterskie i doktorskie na temat ekumenizmu napisane w ATK

Nazwisko i imię	Temat pracy	Miejsce i rok	Typ pracy	Promotor	Seminarium	Uczelnia
Kuraciński Stanisław, SAC	Uroczystości epitafijne wyrazem ekumenicznej działalności św. Wincentego Pallottiego	Warszawa 1971	mgr	ks.doc.dr hab. Henryk Bogacki		ATK
Mrozik Edmund	Problematyka ekumeniczna w czasopiśmie „Zwiastun” w latach 1961-1965	Warszawa 1979	mgr	ks. prof. dr hab. Jerzy Pikulik		ATK
Aleksa Michalina, RM	Ekumenizm duchowy jako podstawa zjednoczenia chrześcijan w świetle Soboru Watykańskiego II	Warszawa 1979	mgr	ks. dr Lucjan Balter	Teologia dogmatyczna	ATK
Kopicara Piotr	Likwidacja Kościoła unickiego w Rosji przez ks. Józefa Siemaszkę jako przyczynek do zrozumienia historii ruchu ekumenicznego	Warszawa 1981	mgr	ks. doc. dr hab. Lucjan Balter	Teologia dogmatyczna	ATK
Franciszowska Maria	Maryjne świadectwo Jana Pawła II: (Rok 1979: podróże do Meksyku, Polski, Irlandii, Stanów Zjednoczonych i Turcji)	Warszawa 1981	mgr	ks. prof. Alfons Skowronek	Teologia dogmatyczna	ATK
Osuch Teresa	Urząd kościelny na tle dialogu ekumenicznego - "Zwiastun" 1974-1976	Warszawa 1983	mgr	ks. prof. Alfons Skowronek	Teologia ekumeniczna	ATK
Bobrowski Zdzisław, CSSp	Idea pojednania w ujęciu Rogera Schutza	Warszawa 1983	mgr	ks. prof. Alfons Skowronek	Teologia ekumeniczna	ATK
Pietrzyk Tadeusz	Problematyka ekumeniczna na łamach „Gościa Niedzielnego” w latach 1959-1978	Warszawa 1985	mgr	ks. prof. dr hab. Andrzej Zuberbier	Teologia ekumeniczna	ATK
Zaidlewicz Wołoszyk Magdalena	Próby dialogu katolicko-judaistycznego po Soborze Watykańskim II w świetle literatury	Warszawa 1988	mgr	ks. prof. Michał Czajkowski	Teologia ekumeniczna	ATK
Wójcik Czesława	Bóg i religia w piśmiennictwie Henryka Elzenberga	Warszawa 1988	dr	ks. prof. Alfons Skowronek	Teologia ekumeniczna	ATK

Nazwisko i imię	Temat pracy	Miejsce i rok	Typ pracy	Promotor	Seminarium	Uczelnia
Wasilewski Krzysztof	Współpraca chrześcian w ochronie stworzenia – stan przygotowań do Zgromadzenia Światowego Ekumenicznej Rady Kościołów w 1990 roku na temat: Sprawiedliwość, Pokój, Ochrona stworzenia	Warszawa 1988	mgr	ks. prof. Alfons Skowronek	Teologia ekumeniczna	ATK
Szot Kazimierz	Teologia wyzwolenia: aspekt metodologiczny na podstawie prac Gustavo Gutierrez, Juana Luisa Segundo, Leonardo Boffa	Warszawa 1988	mgr	ks. prof. Alfons Skowronek	Teologia ekumeniczna	ATK
Jóźwiak Ewa	Istota relacji między żydowskim a chrześcijańskim Izraelem w katolickiej refleksji teologicznej po Soborze Watykańskim II	Warszawa 1988	mgr	ks. prof. Michał Czajkowski	Teologia ekumeniczna	ATK
Demska Stanisława	Międzywyznaniowe ruchy ewangelizacyjne w świetle wskazań II Soboru Watykańskiego	Warszawa 1988	dok.	ks. prof. Alfons Skowronek	Teologia ekumeniczna	ATK
Botor Jerzy OSB Cam.	Comunità di Camaldoli. Il profilo ecumenico d'affioramento postconciliare = Wspólnota z Camaldoli i ekumeniczny profil odnowy posoborowej	Warszawa 1988	mgr	ks. prof. Alfons Skowronek	Teologia ekumeniczna	ATK
Skorupa Krzysztof	Ekumeniczne treści w encyklikach Jana Pawła II: „Redemptor hominis”, „Dives in misericordia” i „Dominum et Vivificantem”	Warszawa 1989	mgr	ks. prof. Alfons Skowronek	Teologia ekumeniczna	ATK
Kaczanowska Beata	Dialog anglikańsko-katolicki w polskich publikacjach teologicznych	Warszawa 1989	mgr	ks. prof. Alfons Skowronek	Teologia ekumeniczna	ATK
Jachura AJ-Azab Maria Małgorzata	Główne elementy dialogu chrześcijańsko-islamskiego na podstawie dokumentów Soboru Watykańskiego II	Warszawa 1989	mgr	ks. prof. Alfons Skowronek	Teologia ekumeniczna	ATK
Fizja Teresa	Dialog Kościoła rzymsko-katolickiego ze Światowym Aliansem Kościołów Reformowanych na temat obecności Chrystusa w Kościele i w świecie	Warszawa 1989	mgr	ks. prof. Alfons Skowronek	Teologia ekumeniczna	ATK

Nazwisko i imię	Temat pracy	Miejsce i rok	Typ pracy	Promotor	Seminarium	Uczelnia
Schulta Paweł	Ekonomia eklezjalna w posoborowej teologii małżeństwa	Warszawa 1990	mgr	ks. prof. Alfons Skowronek	Teologia ekumeniczna	ATK
Pyrowicz Mariusz	Teologiczny dialog Kościoła z Żydami i judaizmem w polskiej literaturze posoborowej	Warszawa 1992	mgr	ks. dr Waldemar Chrostowski	Teologia ekumeniczna	ATK
Jasnorzewski Jan	Dialog teologiczny katolicko-prawosławny na podstawie polskich periodyków ekumenicznych	Warszawa 1992	mgr	ks. prof. Alfons Skowronek	Teologia ekumeniczna	ATK
Bieliński Paweł	Ekumeniczne orędzie brata Rogera z Taize w listach do młodzieży	Warszawa 1992	mgr	ks. prof. Alfons Skowronek	Teologia ekumeniczna	ATK
Królik Katarzyna	Dialog a posłannictwo Kościoła w świetle encykliki „Ecclesiam suam” i „Redemptoris missio”	Warszawa 1993	mgr	ks. prof. Alfons Skowronek	Teologia ekumeniczna	ATK
Żelechowicz Mirosław	Zasady działań na rzecz jedności chrześcijan według pierwszego rozdziału „Dekretu o ekumenizmie” Soboru Watykańskiego II	Warszawa 1994	mgr	ks. prof. Michał Czajkowski	Teologia ekumeniczna	ATK
Słomski Wojciech	Prymat Piotra w koncepcji eklezjologicznej M.M. Afanasiewa	Warszawa 1994	mgr	ks. prof. Michał Czajkowski	Teologia ekumeniczna	ATK
Wrona Elżbieta	Kierunki relacji katolicko-żydowskich w Polsce w latach 1945-1965	Warszawa 1995	mgr	ks. dr Waldemar Chrostowski	Teologia ekumeniczna	ATK
Stacherski Remigiusz	Religijno-moralne aspekty dialogu chrześcijańsko-żydowskiego na podstawie posoborowego nauczania Kościoła	PłockWarszawa 1995	mgr	ks. dr hab. Ireneusz Mroczkowski	Teologia ekumeniczna	ATK
Przyborowski Norbert	Chrzest w dialogu ekumenicznym w Polsce	Warszawa 1995	mgr	ks. prof. Michał Czajkowski	Teologia ekumeniczna	ATK
Kłokart Edward	Ekumeniczne elementy Odnowy w Duchu Świętym w Kościele rzymskokatolickim	Warszawa 1995	mgr	ks. dr Henryk Elias	Teologia ekumeniczna	ATK

Nakładem
Wydawnictwa Akademii Teologii Katolickiej
w Warszawie
ukazała się pozycja

ks. Stanisław Urbański

**ŻYCIE MISTYCZNE BŁOGOSŁAWIONEJ
FAUSTYNY KOWALSKIEJ**

Dystrybucję prowadzi:
Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej
01-815 Warszawa, ul. Dewajtis 5, tel./fax (0-22) 39-89-85

WALDEMAR CHROSTOWSKI, WARSZAWA

SYMPOZJUM „DOBRO I ZŁO PO AUSCHWITZ”

Papieski Uniwersytet Gregoriański, Rzym, 22-25 IX 1997

Kończące się stulecie i tysiąclecie dziejów ludzkości skłania do podejmowania ob rachunków z przeszłością. Nie może w nich zabraknąć refleksji nad przemocą i ludobójstwem, które w XX w. pochłonęły miliony istnień ludzkich. Z dwóch śmiercionośnych totalitaryzmów — czerwonego, czyli komunistycznego, oraz brunatnego, czyli narodowo-socjalistycznego — znacznie więcej uwagi poświęca się drugiemu, o czym decyduje ludobójstwo popełnione na europejskich Żydach. Wśród rozmaitych prób zgłębiania tej problematyki istotną rolę odgrywają te, które odbywają się na gruncie teologii. Teologia bowiem nie może nie odnieść się do tak potwornego zła, stawiającego w nowym świetle pytania o Boga i człowieka stworzonego na Jego obraz i podobieństwo. Otwierając symposium, zorganizowane z dużym rozmachem na Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim, kard. Edward Cassidy, przewodniczący watykańskiej Komisji do Spraw Kontaktów z Judaizmem, podkreślił, że każde cierpienie, a cierpienia milionów ludzi w szczególności, muszą mieć jakiś sens dla Boga i dla tych, którzy w Niego wierzą, a zatem również dla dwóch siostrzanych, chociaż poróżnionych, wspólnot religijnych — żydowskiej i chrześcijańskiej.

W podejściu żydowskim mamy do czynienia z charakterystyczną redukcją: Auschwitz jest symbolem Holocaustu, zaś Holocaust to symbol całego okresu nazistowskiego. Wskutek tego rządy narodowo-socjalistyczne w latach 1933-1945 są wartościowane wyłącznie pod kątem nastawienia wobec Żydów, przez co wszystkie inne ofiary nazizmu schodzą na plan dalszy, a nawet są zupełnie pomijane. Prelegenci rzymskiego symposium pochodzili z dziesięciu krajów: Austria, Belgia, Francja, Izrael, Kanada, Niemcy, Szwajcaria, USA, Watykan i Włochy. Nie było wśród nich nikogo z Europy Środkowo-Wschodniej, a więc i z Polski. Dominowali zdecydowanie prelegenci z Izraela, USA i Włoch, rozwijając własną „haggadę o Holocaustie”, która często z realiami nie miała nic wspólnego. Programowe nieuwzględnienie wrażliwości polskiej jest szokujące, a skutki tego były podczas obrad dotkliwie odczuwalne. W obradach na katolickiej uczelni wiódł prym żydowski punkt widzenia. Pewne sprostowanie wniósł na początku kard. E. Cassidy przypominając, że chodzi nie tylko o wymiar „po Auschwitz”, lecz o konieczność refleksji nad do-

brem i złem „z powodu Auschwitz”. Jednak podczas obrad nie podejmowano tego zagadnienia. Inną ich słabością było odchodzenie od perspektywy moralno-religijnej albo jej lekceważenie i poruszanie się przez prelegentów i dyskutantów wyłącznie na płaszczyźnie społecznej i politycznej.

Nie sposób streścić wszystkich prelekcji i wykładów. Urodzony w Niemczech Emil Fackenheim, ordynowany w 1939 r. na rabina, od 1983 r. mieszkający w Izraelu, podkreślał nieprzewidywalność i nieporównywalność Holocaustu, traktując go jako punkt zwrotny w nowożytnej historii. Zwrócił uwagę na odpowiedzialność nie tylko prześladowców, lecz świadków. Aczkolwiek nie określił dokładnie kogo ma na myśli, chodziło najprawdopodobniej o bezpośrednich świadków zagłady. W tym miejscu nie sposób oprzeć się spostrzeżeniu, że Holocaust odbywał się na oczach całego świata, który doskonale wiedział o tym, co się dzieje na terytorium okupowanej przez nazistów Polski. W tym świecie znaczne wpływy mieli Żydzi, zwłaszcza amerykańscy i kanadyjscy, których też trzeba traktować jako świadków. Szkoda, że ten aspekt nie został w ogóle poruszony. Holocaust, w ocenie Fackenheima, stanowi „atak ze strony Boga chrześcijańskiego, a także religii chrześcijańskiej” na Żydów. Takie spojrzenie czyni z Holocaustu sprawę między Żydami a chrześcijanami, przez co niepotrzebne stają się dociekania nad naturą i realizacją utopii narodowego socjalizmu. Prelegent dodał, że Żydzi nie wybierali męczeństwa, lecz zostali do niego zmuszeni, co przesądza o „tryumfie Auschwitz”. Wystąpienie zakończyło się pytaniem o to, jakie jest chrześcijańskie znaczenie Holocaustu.

Chrześcijańską odpowiedź miał przynieść wykład, który wygłosił prof. J.B. Metz. Stwierdził, że tradycyjna teologia chrześcijańska nie potrafi zadowalająco uporać się z dramatem Auschwitz. „Teologia po Auschwitz” to nic innego jak krytyka teologii chrześcijańskiej. Żyjemy coraz bardziej w epoce amnezji, w świecie, który kultuwyje zapomnienie. A przecież trzeba stworzyć i zachować pamięć o zabijaniu ludzi. Rodzi się pytanie, jak to uczynić, skoro człowiek od tego ucieka, mimo że ból pozostawia w nim trwałe ślady. Prelegent potępił niszczenie dowodów zbrodni, aby nie było czego pamiętać, nie wyjaśnił jednak co ma na myśli. Żydzi i ich historia to wielkie wołanie przeciw amnezji. Na niewiele zda się kultura pamięci wynikająca z wiedzy, decyduje bowiem to, co wynika z bólu. Wykład Metz można odbierać jako swoiste wołanie o teologię emocjonalną. W dyskusji zgadzano się, że nie wolno zapominać. Trzeba pamiętać, a to znaczy: opowiadać. Ta „pamięć emocjonalna” wyrasta przede wszystkim ze wspomnień ofiar, a w tych przejawia się rozpacz, ból, wstyd... Taki obraz bywa wyolbrzymiony, bo pochodzi od ludzi dotkniętych cierpieniem. Wskutek tego może być daleki od obiektywizmu i nie podporządkowywać się próbom akademickiej racjonalizacji.

Prof. John T. Palko z Catholic Theological Union w Chicago ocenił Holocaust jako wyzwanie dla nowej świadomości o możliwościach człowieka — zarówno w niszczeniu, jak i w budowaniu nadziei. Nazistowskie ludobójstwo to próba wyeli-

minowania człowieka jako „obrazu Boga” z historii. Naziści zaprogramowali i urzeczywistniali „śmierć Boga”. Tradycja chrześcijańska stale podkreśla wszechmoc Boga i wolność człowieka. Czym był nazizm? Wynikiem ewolucji, a więc swego rodzaju wykwittem chrześcijaństwa? Tak najczęściej widzi go strona żydowska, obarczając chrześcijaństwo winą za to, co się wydarzyło. Ale trzeba uznać odpowiedzialność człowieka, a to nakazuje zweryfikowanie dotychczasowej antropologii. Człowiek jest nie tylko obserwatorem, lecz prawdziwym uczestnikiem i twórcą historii. Nie może się więc uchylić od odpowiedzialności za swoje wolne wybory i złe skutki, jakie one powodują. Odnowy potrzebuje również chrystologia. Osobę i posłannictwo Jezusa Chrystusa trzeba ustawić nie tylko w kontekście wielkości człowieka, lecz i na tle możliwości zagłady, do jakiej jest on zdolny. Holocaust wymaga wnikliwej chrześcijańskiej refleksji teologicznej. Pojawia się jednak pytanie, czy będzie ona budowana w duchu solidarności i we współpracy z Żydami, czy też — jak do tej pory — będzie odzwierciedlała zastarzałe stereotypy i uprzedzenia. W dyskusji po referacie zwracano uwagę, że problem nie polega na tym, dlaczego naziści czynili zło, ale bardziej na tym, dlaczego nie uważali zła za zło. D. P o l l e y t jest zdania, że podstawową przesłanką etyki nazistów był wybór Żydów jako antytezy rasy aryjskiej. Emocje były traktowane przez nazistów jako dowód słabości. Dyskutant wskazał też na konieczność odróżnienia etyki od moralności, z czego wynika, że może istnieć etyka niemoralna. Nazizm to polityka bez etyki, posługująca się Bogiem na sposób idolatrii.

Mnogość prelegentów (prawie 30) zaowocowała wielością różnorodnych poglądów i opinii, których nie sposób sprowadzić do wspólnego mianownika. Żydowski publicysta S. L e v i d e l l a T o r r e, o lewicowej orientacji politycznej, ocenił nazizm jako nowy rodzaj mesjanizmu. W jego ustach nie była to jednak krytyka nazizmu, lecz krytyka religii. Dla odmiany A. R i g o b e l l o podkreślał, że nazizm ma swoje korzenie w pogaństwie i Oświeceniu. Stanowi ideologię przetworzoną w politykę. Chrześcijaństwo stanowi tkanę cywilizacji zachodniej, ale Oświecenie było z gruntu antychrześcijańskie, co w równym stopniu przejął i podzielał narodowy socjalizm. Antyjudajstyczne bądź antyżydowskie pierwiastki w chrześcijaństwie nie stały się przyczyną ideologii nazistowskiej, aczkolwiek były przez nią chętnie wykorzystane.

Nawiązując do postulatu przebudowy chrystologii, s. M. F r i t z NDS mówiła o konieczności „rewolucji kopernikańskiej”, polegającej na tym, że rezultatem dialogu chrześcijańsko-żydowskiego powinno być postawienie w centrum refleksji teologicznej Boga, a nie Jezusa Chrystusa. Prelegentka opowiedziała się za swoistą teologią kontekstualną, jaką chrześcijańscy teologowie powinni rozwijać w kontekście pokuty i przeproszenia Żydów za popełnione wobec nich grzechy. Zadaniem Kościoła (prelegentka nie wyjaśniła, czy jedynym) powinno być proklamowanie Bożej miłości do Izraela. To wystąpienie zostało nagrodzone gromkimi oklaskami uczestniczących w obradach Żydów, lecz — chyba jako jedyne — zapoczątkowało burzliwą dyskusję, której sedno stanowiły następujące pytania: Jak zmiany samych podstaw teologii, których oczekuje się do Kościoła,

mają się do prawdy o jego nieomyślności? Kiedy skończy się wzywianie chrześcijan do pokuty i pojednania z Żydami, to znaczy w jakich warunkach można będzie powiedzieć, że pojednanie stało się faktem? Czy Jezus jest naprawdę Mesjaszem, czy też trzeba poprzestać wyłącznie na Biblii Hebrajskiej i tradycji żydowskiej. Jakie jest miejsce i rola Ducha Świętego w przedłożonej przez prelegentkę teologii kontekstualnej? Odpowiadając na niektóre z tych pytań, s. Fritz stwierdziła, że pokutę trzeba czynić stale, a więc pojednanie jest procesem bez końca, zaś „Mesjasz chrześcijan” (sic!) nie jest Mesjaszem zapowiadany w Biblii Hebrajskiej. Muszę powiedzieć, że zarówno samo wystąpienie, jak i udzielone przez prelegentkę odpowiedzi były irytujące i nie przystawały do powagi ani roli Uniwersytetu Gregoriańskiego. Silny krytycyzm wobec tradycji chrześcijańskiej szedł u niej w parze z bezgranicznym uwielbieniem dla tradycji żydowskiej.

Z innych wystąpień kilka zasługuje na odnotowanie. Poruszając się na płaszczyźnie socjologicznej, M. Mc G a r r y zajął się kwestią świadków zagłady. Gdy niegdyś przychodzili z pomocą prześladowanym, kierowały nimi różne motywy, jak względy rodzinne, przyjaźnie i znajomości, cechy osobowościowe (np. odpowiedzialność za innych), a wreszcie motywy religijne. Prelegent postawił pytanie o znaczenie honoru w ocenianiu ludzi, lekceważąc znaczenie motywów religijnych. Jego wystąpienie odzwierciedlało zapatrywania dalekie od sytuacji kryzysowych. Przewodnicząca rzymskiej gminy żydowskiej T. Z e v i przypuściła atak przeciwko negacjonistom Auschwitz i Holocaustu. Obarczyła Polaków odpowiedzialnością za „sklepy i butik” w Oświęcimiu. Ponieważ nie dopuszczono do dyskusji, w rozmowie prywatnej zwróciłem uwagę prelegentce, że wypacza fakty, bo w Oświęcimiu nie ma miejsca nic z tego, o czym mówiła. Odpowiedziała krótko: „Przepraszam, że cię uraziłam”. Ale do publicznego sprostowania nie doszło. Z kolei D. B l u m e n t h a l przedstawił dobro i zło jako funkcję woli. Uczymy dobra, ale wielu ludzi wybiera zło i dlatego potrzeba wnikliwych studiów nad wzajemnym stosunkiem wolności i posłuszeństwa. Posłuszeństwo jest postrzegane jako wartość, ale czy zawsze należy je traktować jako dobro? Na medyczno-psychologiczne aspekty Auschwitz wskazał D. M e g h n a g i. Gwałt wywołuje u prześladowanych poczucie odrzucenia i często nieusuwalną winę depresyjną. W Izraelu odbywa się porównywanie Palestyńczyków z nazistami o tyle nieadekwatne, że wobec nazistów Żydzi byli bezbroni, natomiast wobec Palestyńczyków mogą się bronić. Te ostatnie spostrzeżenia wywołały konsternację kilku uczestników, znających realia życia w Izraelu i trudne położenie tamtejszej ludności palestyńskiej. Przedstawianie jej jako agresora, analogicznego do nazistów, mówiąc delikatnie, mija się z prawdą — podkreślano w kuluarach. Na dyskusję o tych sprawach zabrakło jednak czasu.

W mojej ocenie jedną z największych słabości sympozjum było zbagatelizowanie możliwości uczestnictwa w środowiej audiencji Jana Pawła II. Organizatorzy uznali to za szczegół nie wart zabiegów i specjalnej uwagi. Mimo to, albo lepiej: dlatego, w środowie przedpołudnie 24 września spora liczba uczestników obrad udała się na Plac św.

DOBRO I ZŁO PO AUSCHWITZ

Piotra, zaś na Gregorianum pozostali najbardziej zapaleni zwolennicy dialogowania. Nic dziwnego, że w przemówieniu Ojca Świętego nie znalazło się żadne nawiązanie od odbywanych właśnie debat międzyreligijnych. Między innymi z tego względu zasięg i ranga symposium była niewielka i nieproporcjonalna do poniesionego nakładu sił i środków. Nie nagłośniono też obrad w prasie ani w środkach przekazu, zaś pod koniec uczestniczyli w nich tylko najbardziej wytrwali. Zważywszy na ogromne zróżnicowanie opinii, często jednostronnych i nie liczących się ze zdaniem innych, rzymskie symposium trzeba ocenić jako wydarzenie niewielkiej rangi. Wątpliwe, aby wniosło coś rzeczywiście nowego do trudnych rozważań wokół problemów dobra i zła w obliczu dramatów tak straszliwych jak Auschwitz. W warunkach narzucania określonej „political correctness” jest mało prawdopodobne, aby doszło do wypowiedziania i słuchania słów prawdy. A bez niej każda refleksja staje się miałka i pozbawiona podglębia, które umożliwiłoby jej wzrost.

ks. Waldemar Chrostowski, Warszawa